

Ивана С. ЖЕНАРЈУ РАЈОВИЋ*

Институт за српску културу Приштина – Лепосавић

ЗИДНО СЛИКАРСТВО У ЦРКВИ СВЕТОГ ДИМИТРИЈА У ДОБРОТИНУ КОД ЛИПЉАНА**

Айсѝраќи: Црква Светог Димитрија у Добротину код Липљана, обновљена, осликана и опремљена у другој половини XIX века представља леп пример црквене уметности и верске обнове овог периода у Рашко-призренској епархији. Цркву је осликао велешки зограф Хаџи Костадин Крстев 1862. године, у време када је сликао и иконе за тамошњи иконостас. Предмет рада је изузетно богат програм зидног сликарства којим су покривене све зидне површине у цркви.

Кључне речи: Добротин, Хаџи Костадин Крстев, зограф Игњат, зидно сликарство, црквена уметност XIX века, Рашко-призренска епархија.

Село Добротин је смештено у централном делу Косова и Метохије, на око 5 км источно од Липљана. Сеоска црква посвећена Светом Димитрију која се у њему налази подигнута је за време османске власти. На то указује њена битна карактеристика, то што је делимично укопана у земљу (Ивановић 1987: 433). Црква је грађена каменом, а фасаде су јој до скоро биле омалтерисане и без украса. У последњој обнови, у периоду после 2013. године, скинут је слој малтера и на фасадама се уочава начин зидања. Црква има правоугаону основу и полукружну апсиду на источној страни. Засведена је полуобличастим сводом и покривена двосливним кровом. Има само два прозорска отвора на јужном зиду, и два у олтару, један у апсидалној конхи и један кружни при њеном врху. Осликана је 1862. године када је израђен и иконостас, а о томе су сачувани натписи који сведоче да је цркву украшавао зограф Хаџи Костадин Крстев из Велеса, уз помоћ зографа Игњата.¹ Зограф Костадин је био активан у данашњој Северној Македонији, а у Рашко-призренској епархији у његова дела убрајају се зидно сликарство манастира Девича, иконостас у цркви Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову код Гњилана (1861–1864), иконостас и зидно сликарство у Добротину (1862), све иконе, осим празничног реда, за иконостас у цркви Светог Николе у Косовској Каменици (1862), као и сликана декорација за трон чудотворне иконе Пећке Краснице у манастиру Пећкој патријаршији.

* Виши научни сарадник, ivanazenaarju@yahoo.com

** Рад је написан у оквиру научноистраживачког рада НИО по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС број: 451-03-66/2024-03 од 26. 1. 2024. године.

1 Натпис из нише на јужном зиду је публикован у: Ивановић 1998: 27.

Вероватно у свим овим пословима помогао му је зограф Игњат из Велеса (Николовски 1984: 20; Женарју Рајовић 2016: 90–91; иста 2019: 271–282).

До августа 1862. године, зографи Костадин и Игњат из Велеса су осликали читаву цркву Светог Димитрија. Сагласно жељама наручилаца и актуелним токовима у украшавању храмова, зидове су осликавали зонски, сликарством прекрили и сводове, и о томе оставили натпис у необичној ниши на јужном зиду. Из натписа се види да је у време осликавања црквом управљао свештеник Василије Симеонов из Приштине, и епитроп Милосав, као и да је цело село учествовало у осликавању храма. Натпис писан у једанаест редова је данас доста оштећен, и у њему стоји:

нзволѣнїемъ ѡца њ поспешѣ / нїемъ сѣа н совершенїемъ сѣаго / дѣа нзобразїса храмъ
сѣи сѣїи блго / мѣнникъ дндїтрїа нзднвѣнїемъ трвдом / сѣло добротннъ быстѣ іереї папѣ
/ васїлаа папѣ смесѡнов ѿ прн(штн) / на быстѣ єпн(труп) (мн)лосав іаї(на) / (п) _їѣз
сѣ братїамъ народъ добр(от...сѣ) / (...) х̄ костадинъ из вѣлесѣ н нг(на...а) / (... р)ождтва
хртѣа 1862 мѣц / (ав)гвста 18: данъ.²

Спискови имена који су исписани у ниши проскомидије ове цркве вероватно представљају имена приложника. Исписана у чак четрдесет и два реда истовремено представљају поменик, и читају се приликом припремања Светих дарова у проскомидији.³ Имена су исписана у самој ниши проскомидије, лево и десно од путира у којем је насликан Христос, као и на зиду поред нише. Лево од путира се налазе имена: васїлію алексїѡ / дїднтрїю натаан надеждї / іѡана екатерїнѣ нїколаа / мїхаїла еїсаветѣ іѡанїкїю / мїхаїла. станѡнкѣ славка / петрѣшѣ жївка марїа / мїхаїла дїднтрїю / со чада / їх. Десно од путира су: (...) нїколаа еленѣ / сѣ фамнаїю егѡ / сїмеонѣ іереа / васїліа іереа хрїстаѣа / костадинъ (...) марїа / крсто бено свѣтано коста / игнатїа анано катерїна / софїа катерїна ефросїа / мїхаїла (алексан)дра (...) / (...) сѣ / чада нхѣ.

На зиду поред нише стоје још и ова имена:

александра наталі фео~ / дѡра іѡана петра прото / іереа нїкола александѣрѣ / аркадїю георгїѣ еїсавѣ / тѣ анѣ васїліѣ петра / александра алексїѡ феклѣ / мїхаїла сергїю александ~ / дрѣ н вѣсѣх сроднїков̄ їх / іаїа мїлосава жївко / фїлїпѣ жїва костадин / нїа рїстѣ нїѣѣ / борѣа столнѣ днрка / неделка хрїстѣ трою / столнѣ сїдѣ ефтѣ / лазѡ стѣфо днѣѣ / колѣ мїленко кр'сто / станїсавѣ здравко / мїлованѣ столнѣ / кр'сто мїлака крсто / стѣфо хрїсто трѡнѣ / антонѣ марїѣ ана / (...) (.ѡ)пѣна стѣма / марїа ѳѡрѣїа іаїа / сѣ чада н сроднїковѣ / нхѣ.

У првој зони су стојеће фигуре светитеља, а у другој допојасне представе. Трећу обухватају наративне сцене те се програм зидног сликарства може пратити кружно од јужног зида, преко западног до северног. Имена светитеља писана су белим словима, док су називи наративних сцена писани црвеним словима на белој подлози

2 Рашчитана слова у обичним заградама преузета су од: Ивановић 1998: 27, који је натпис преписао пре више деценија. Занимљиво је што фотографије покрајинског завода за заштиту споменика културе из Приштине показују готово исти ниво оштећења свих зидних површина тада као и данас. Дејство влаге је до неког тренутка оштетило сликане површине, а потом је очигледно вршена нека обнова приликом које је објект саниран и доведен у стање да му влага не чини штету.

3 Поменици сликани на зиду ређе се срећу у православним храмовима, док су знатно чешће парусије и диптиси и триптиси. У Рашко-призренској епархији је поменик писан на зиду још и у цркви Свете Петке у Стражи код Гњилана. Гогољ 1995: 10–11; Гергова 2003: 62–63; Женарју 2013: 317, 326.

од њега Свети Пророк Данил (СѢ. ПРР. ДАНАИЛЪ). Фигура пророка је монументална и излази из оквира ове зоне, те залази у свод. У руци држи свитак са речима: „И ВІ / ДѢХЪ / ВѢХА / ГО ДЕ / НИИ / СѢДА / ША НА / ПРѢТОЛЪ / ВЪ РІ / ЗАХ / БѢЛНХЪ“.

Наспрам њих на јужном зиду су две фигуре Светитеља Кијевских и све Русије чудотвораца (СѢБІТЕЛН КІЕВСКИ И ВСЕА РОСІИ ЧДТВОРЦИ) – Свети Петар (СѢБІН ПЕТРА) и Свети Алексија (СѢБІН АЛЕКСІА). Обојица су одевени у архијерејску одежду са кукуљицом на глави. Изнад њих су исподпојасне фигуре Светог Андреје Критског (СѢБІН АН' ДРЕА КРИТСКИ) и Светог Јефрема Сирина (СѢБІН ЕФРЕМЪ СИРИНЪ). Одевени су у монашке ризе, и док први светитељ у руци држи затворену књигу, Свети Јефрем држи свитак са речима: „БРАТИ / Е ЗДѢ / ПЛАЧЕМЪ / ГРЕХН МОА / ДА НЕ ПЛА / ЧЕМЪ ТА / МО ВѢЧ / НО“. У трећој зони су пророк Захарија (СѢ. ПРР. ЗАХАРИА) до апсиде и Благовести Богородици (БЛГОВѢЩЕНІЕ ПРЕСѢЛА ЕДЦЫ) до иконостаса, којима започиње циклус Великих празника који је наставља на истом зиду одмах иза (односно испред) иконостаса. Благовести прате уобичајену иконографију, где архангел Гаврило (Г) стоји пред Богородицом на коју се спушта голуб Светог Духа. Пророк Захарија је сликан на исти начин као Данаил, и руци држи свитак са речима: „ВНДѢ / ХЪ / ИИСА / ИЕРЕА / ВЕЛН / КАГО / СТОА / ША / ПРЕ / ПО“.

ЈУЖНИ ЗИД НАОСА

На јужном зиду се налазе два прозорска отвора која су пореметила симетрију у приказивању светитељских ликова, и пружила додатна места за осликавање као што су допрозорници и надпрозорници. Стојеће фигуре у првој зони су насликане у екстеријеру, тако да сви стоје на зеленој подлози, док је иза њих тамно плаво небо. Сликани су фронтално или благо окренути. Над њима су исподпојасне представе светитеља на плавој подлози. Све фигуре су груписане на одређени начин и те групе су раздвојене широким сликаним бордурама наранцасте боје, са црвеним ивицама, на којима је шаблонски мултипликован флорални мотив. Ове бордуре такође деле фигуре прве и друге зоне хоризонтално, док су наративне сцене у трећој зони одвојене уским тракама исте наранцасте боје.

Од истока ка западу, у првој зони се налазе, између две вертикалне сликане бордуре: Свети Никола Мирликијски (СѢБІН НИКОЛАИ МИРЛИКИЈСКИ) са затвореним Јеванђељем, Свети Јоаникије Девички (СѢ. ПРЕПД. ІОАНИКИА ДЕВИЧКИ) са крстом и бројаницом и Исус Христос Велики Архијереј иза архијерејског трона. Христос је насликан у декоративно обрађеном кружном пољу и његов положај је означавао место на којем треба да стоји архијерејски трон. Између Светог Николе и Светог Јоаникија налази се прозор који обухвата пола прве и пола друге зоне, и испод њега је ниша са приложничким натписом. Између трона и наредног прозора стоје заједно уоквирена три српска светитеља. Свети Симеон Мироточиви (СѢ. ПРР. СИМЕОНЪ МИРОТОЧИВИ КРАЛЪ СЕР' БСКИН.) је насликан без владарских инсигнија, у монашкој одећи и са свитком и бројаницом. Свети архиепископ Максим (СѢ. МАКѢИМЪ АРХИЕПКОПЪ СЕР' БСКИН) је у пуном архијерејском орнату, са архијерејским жезлом у руци, док је Свети кнез Лазар (СѢБІН КНѢЗЪ ЛАЗАРЪ) у одећи владара са хермелинским огртачем, крстом у једној и својом одсеченом главом у другој руци. Западно од прозора

су насликани Свети Јоаким и Ана (СѢ́ИИ БОГОУЦЪ ІОАКІМЪ И АННА) и Свети мученик Севиријан (СѢ́. МѢ́ СЕВІРІАНЪ). Западно од њих су груписани Свети мученици Назарије (СѢ́. МѢ́ НАЗАРІА) и Гервасије (СѢ́. ГЕРВАСІА) који су заједно пострадали, те Света Петка (СѢ́. ПРП. ПАРАСК(ЕВА)). Затим су заједно насликани Свети Сава (СѢ́)У СВАВА СЕРБСКІИ АРХІЕПКОП), Свети Арсеније (СѢ́ИИ АРСЕНІА СЕРБСКІИ АРХІЕП) и Свети преподобни Јован Рилски (СѢ́ИИ ПР ІОАНЪ РІЛСКИ). Свети цар Константин и царица Јелена (СѢ́ИИ ЦРЄИ КОНСТАНТИНЪ И ЕЛЕНА) међу собом држе Часни крст иза којег је сунце. Последње три фигуре представљају двојицу архиепископа, Светог Спиридона (СѢ́. СПИРІДОН УДОТВОРЕЦ) и Атанасија Александријског (СѢ́. АФАНАСІИ АЛЕΞΑΝΔΡІ), те Светог Антонија Великог (СѢ́. ΑΝΤΩΝΙΑ ΒΕΛΙΚΗΙ) у монашкој одежди.

У трећој зони северног зида сцене Христове јавне делатности са западног зида настављају се сценама из циклуса Христових страдања, при чему је, како би се испоштвала хронологија, прво насликан Христов Улазак у Јерусалим (ВХОДЪ ВО ІЕРУСАЛИМЪ). Потом се ређају Тајна вечера (ТАЈНА ВЕЧЕРА), Молитва у гори (МОЛЕНІЕ ХРѢТОВО), Издајство Јудино (ИЗДА ПРЕДАДЪ ВЪИТЕЛА СВОЕГО), Христос пред Пилатом (ПРИВЕДЕНІЕ ІС ХС ПРЕД ПІЛАТА), Распеће (РАСПАТІЕ ХРѢТОВО), Скидање са Крста (СНІТІЕ ХРѢТОВО), Васкрсење (ВОСКРЕСЕНІЕ ХРѢТОВО). Композиције су наративне, са већим бројем фигура и сликане у складу са сликарским препорукама и јеванђеоским текстовима, без већих одступања.⁸ У сцени Христос пред Пилатом сликар је уклопио две епизоде – Христово привођење (Мт. 27, 1–2) и Пилатово прање руку (Мт. 27, 24). Једино се детаљима истиче композиција Христовог Распећа, на којој су сигниране све фигуре – Марија Магдалена (МА. МГ), Марија Клеопа (МАР. КЛ), Богородица (МѢ), Лонгин (ЛОГИНЪ СОТ) и Свети Јован (ІО). Војник Лонгин чак изговара речи „воистинѣ снѣ вѣ“ (Мт. 27, 54; Мк. 15, 39). Такође, у горњим угловима се налазе сунце и месец, у складу са речима из књиге пророка Јоила, који каже „Сунце ће се претворити у таму и месец у крв пре него дође велики и страшни дан Господњи“ (Јоило 2,31).

ЗАПАДНИ ЗИД НАОСА

Прву зону западног зида заузимају Свети Козма сигниран као преподобни и прозорљиви (СѢ́ИИ ПРП. КОЗМА ПРОЗОРЛІВН) и два света столника, Симеон (СѢ́. ПРЕД. СИМЕОНЪ СТОЛП.) и Алимпије (СѢ́. ПРЕД. АЛМПИА СТОЛПНИКЪ). Столници се често сликају крај улаза, а у добротинској цркви осим њих, сликан је и поменути Данило на јужном зиду.⁹ Насликани су као монаси, у стубовима на којима су се подвизавали. Међутим, крајње је необична представа Светог Козме. Он је приказан у профилу, како стоји иза масивног зида који покрива више од половине ове зидне површине. Испред њега се налазио обиман натпис који је, чини се, намерно уништен.¹⁰ Од читавог текста јасно се чита само прва реч „говѣри“. По свему судећи ради се

8 Уп.: Женарју Рајовић 2016: 184.

9 Сликали су их и зографи Вено и Зафир у цркви Свете Петке у Стражи и зограф Јаков Радев у цркви Светог Николе у Средској. Женарју Рајовић 2016: 184.

10 Уништен је био и приликом фотографисања за потребе Завода за заштиту споменика културе у Приштини, те није познато када се, као ни зашто, то догодило.

У Добротину су око представе Сведржитеља насликани јеванђелисти за путовима, прстен са ликом Богородице Шире од небеса допуњен је приказом весника оваплоћења, старозаветних царева Соломона и Давида.

ЗАКЉУЧАК

Са зидним сликарством које прекрива све зидне површине и иконостасом који је настао у исто време, добротинска црква репрезентује црквену уметност XIX века не само у Рашко-призренској епархији већ и на читавом Балкану. Зограф Костадин је креирао богат ликовни програм држећи се иконографских упутстава која су била актуелна у XIX веку и жеља наручилаца који су утицали на садржај. Сликани програм је прилагођен архитектури храма и изведен је зонски, тако што су стојеће фигуре и допојасне представе светитеља, као и наративне сцене распоређени у три хоризонталне зоне, уз осликавање свода који евоцира постојање куполе. Програм је креиран у складу са постојећим нормама, наслеђеним из претходних времена и прилагођеним времену осликавања. Иако доста изгледало од влаге, зидно сликарство је, у поређењу са неким другим сликаним ансамблима из XIX века у Рашко-призренској епархији, доста јасно, чисто и препознатљиво, са читким натписима и сигнатурама. Програм је симетричан са фигурама и сценама раздвојеним бордурама, чиме је постигнута изузетна прегледност мноштва сликаних ликова и сцена.

Сви сликани светитељи били су и заштитници и примери хришћанских врлина, те узорни активне побожности и херојске жртве за веру. Тема заступништва људског рода започиње још у олтару монументалним ликом Богородице Знамења, која се као црква моли за спас људског рода, док једновремено представља идеју о Христовом оваплоћењу (Поповић 1995: 77). Светитељи сликани у олтару имали су посебан углед сходно свом значају у утемељењу Христове цркве и месту у току литургије. Тако су на пример, фронтални прикази архијереја служили наглашавању њиховог угледа и конструкцији идеалних модела припадницима свих свештеничких чинова (Макуљевић 2006: 113). Док наративне сцене представљају илустрацију Новог Завета, својеврсну сликану Библију, избор светачких ликова доноси слику о добротинским приложницима и њиховим исцелитељима и заштитницима.

Велики број светитељских фигура представљао је хорове небеских заступника и личних посредника за опроштај грехова (Михаиловић 1985: 210). Истиче се у овом програму галерија српских светитеља, националних заступника у царству небеском. Њихови ликови, а пре свега мноштво, говоре о рецепцији средњовековног наслеђа и прослављању славне прошлости како државе, тако и цркве. Говоре истовремено и о преплитању верског и националног идентитета Срба под туђинском влашћу.¹⁴ Занимљиво је и што се најпопуларнији новомученик у сликарству Рашко-призренске епархије (Женарју Рајовић: 181–182), Свети Георгије Јањински, није појавио у богатом програму добротинске цркве. Наручиоци су се

14 Више о овим темама: Тимотијевић 1998; Макуљевић 2003.

определили за другог новомученика, Светог Козму Етолског, и његово уврштавање у програм зидног сликарства у Добротину представља веома необичну појаву коју би сигурно појаснио садржај натписа који је уништен.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1975: Гордана Бабић. „О живописаном украсу олтарских преграда“. *Зборник за ликовне уметности* 11, 3–41.
- Гергова 2003: Иванка Гергова. „Иконографиа на помениците през поствизантијски период в България“. *Зборник Мајице српске за ликовне уметности* 32–33, 61–70.
- Гогољ 1995: Николај Гогољ. *Тумачење Божанствене Ликурије*. прев. Александар Радојковић, Београд: Логос.
- Женарју 2013: Ивана Женарју. „Зидно сликарство у цркви Свете Петке у селу Стража код Гњилана“. *Башићина*, 35, 315–343.
- Женарју Рајовић 2016: Ивана Женарју Рајовић. *Црквена уметност XIX века у Рашко-призренској епархији (1839–1912)*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Женарју Рајовић 2018: Ивана Женарју Рајовић. „Зидно сликарство у цркви Светог Николе у Косовској Каменици“. *Саопштења*, 1, 317–336.
- Женарју Рајовић 2019: Ивана Женарју Рајовић. „Иконостас Хаџи Костадина Крстева у цркви Светог архангела Гаврила у Великом Ропотову код Гњилана“. *Папирмонитум.мк, Сјисање за културно наследство – споменици, рестаурација, музеи*, 9, 14, 271–282.
- Зоитакис 2008: Афанасиј Зоитакис. *Традиционално просветиљелство в Грeцији в XVIII веке: Косма Этолийский и Никодим Святогорец*. Москва: Святая Гора.
- Ивановић 1987: Милан Ивановић. „Црквени споменици, XIII–XX век“. *Задужбине Косова, споменици и знамења српског народа*. Ур. Атанасије Јевтић. Београд: Богословски факултет; Призрен: Епархија рашко-призренска Призрен, 387–547.
- Ивановић 1998: Ивановић Милан. „Натписи и орнаменти на надгробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији XIV–XIX/XX век“. *Косовско-међохијски зборник* 2, 13–36.
- Макуљевић 2003: Ненад Макуљевић. „Средњовековне теме у српском црквеном сликарству XIX века, Прилог рецепцији националног средњовековног наслеђа у српском сликарству XIX века“. *Послвизантијска уметност на Балкану, I том, Зборник Мајице српске за ликовне уметности* 32–33, 193–211.
- Макуљевић 2006: Ненад Макуљевић. *Црква Свете Архангела Гаврила у Великом Градишту*. Велико Градиште: Српска православна црквена општина.
- Михаиловић 1985: Радмила Михаиловић. „Црква Ваведења Богородице манастира Бођани (Иконографиа „женске цркве“ – припрате)“. *Зборник Мајице српске за ликовне уметности* 21, 205–220.
- Николовски 1984: Николовски Антоние. „Уметноста на XIX век во Македонија (извод од студијата)“. *Културно наследство* 9, 5–37.
- Поповић 1995: Бојана В. Поповић. „Програм живописа у олтарском простору“. *Зидно сликарство манастира Дечана, траја и студије*. Ур. Војислав Ј. Ђурић. Београд: САНУ, 77–97.
- Свети Козма 2000: *Свети Козма Етолски, њоуке и њорочанства*. Ур. Радомир Никчевић. Цетиње: Светигора.
- Тимотијевић 1998: Мирослав Тимотијевић. „Serbia sacra и Serbia sancta у верско-политичком програму Карловачке митрополије“. *Свети Сава у историји и традицији*. Ур. Сима Ђирковић. Београд: САНУ, 387–431.
- Томановић 1899: Лазар Томановић. *Г. Руварац и Montegrenina*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија.

Сл. 1. Северни зид олгара (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

Сл. 2. Јужни зид олгара (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

Сл. 3. Јужни зид наоса (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

Сл. 4. Северни зид наоса (Покрајински завод за заштиту споменика културе, Приштина)

Сл. 5. Свети Симеон Мироточиви, архиепископ Максим и кнез Лазар, јужни зид наоса (И. Ж. Р.)

Сл. 6. Света мати Ангелина и Свети Георгије, северни зид наоса (И. Ж. Р.)

Сл. 7. Светитељи на северном зиду наоса (И. Ж. Р.)

Сл. 8. Сликарство на јужном зиду наоса (И. Ж. Р.)

Сл. 9. Богородица Ши́ра од Небеса, свод наоса (И. Ж. Р.)

Сл. 10. Свети Козма Етолски, западни зид наоса (И. Ж. Р.)

Ivana S. ŽENARJU RAJOVIĆ

WALL PAINTING IN THE CHURCH OF SAINT DEMETRIUS
IN DOBROTIN NEAR LIPLJAN

SUMMARY

As a part of religious revival in the 19th century church of the Saint Demetrius in the village Dobrotin near Lipljan, was renewed. In accordance with the donor's inscription in the nave church was painted by Kostadin from Veles, with the help of his colleague Ignjat, in 1862. They created the decorative program of wall painting that was common for the parish churches in the Diocese of Raška and Prizren in the 19th century. It was based upon current iconographical recommendations and the wishes of the organizers who influenced the content. The program was organized in three horizontal zones on the walls, and vault was painted as well. Wall painting in the church of the Saint Demetrius bears different meanings, depending on the sacral topography of the church. While this program illustrates Christ's incarnation and economy of salvation in the altar, in the nave active piety, that included righteous life, sacrifice for the religion and atonement of sin, is promoted. Simultaneously, program consists of saintly figures that had prominent role in the everyday life of the community, as healers and protectors. Also, national saints have prominent place in this program, as a part of national and religious glorification and identity creation.

Keywords: Dobrotin, Hajji Kostadin Krstev, painter Ignjat, wall painting, church art of the 19th century, Diocese of Raška and Prizren.